

Հնապայն կ'ըսեմ, վասն զի պէտք է որ հնու-
թիւնն ինքն ըրած ըլլայ այս զանազանու-
թիւնը: Եղնկայ երկացուն գործը կորսուած
է յսպա ժամանակս, այնուհետեւ այս զա-
նազանութիւնն ընելու ուրիշ պատճառ չու-
նէին: Եթէ ուրեմն միջնադարեան պատմիչը
կը նոյնացնեն զլատագովը՝ Բագրեւանդայ
համանուն եպիսկոպոսին հետ, աւանդութեան
զծած ճամբէն կ'երթան, աւանդութեան՝ որ
կը համապատասխանէ նաեւ Հնագոյն պատ-
միչաց առած տեղեկութեանց բովանդակու-
թեան, և իւր արկարացումը կը գտնէ Զա-
տագովին պրուածոց մէջ: Թէպէտ և նոյն իսկ
եկեղեցական—պատմական նմանութիւնն կը
պահանջէ տեսնել Եղնկայ պէս մարդու մը
մէջ՝ Հոգեւոր նսիրապետութեան բարձրա-
գահ աստիճանաւոր մը, սակայն և այնպէս
չեն պակտիր նաեւ ընդազատական փաստեր,
որք նմանութեան թիթիւ կամարները վեր
կը բռնեն պատմական պատճառաբանութեան
նեցուկներով: Եղնիկ՝ որ «Եղծ աղանդոց»
գիրքը գրեց 441—449ին, Կողբ զիւղէն էր,
վաւերական և պատմական կերպով ապա-
ցուցուած եպիսկոպոս Բագրեւանդայ:

Յորգմ. Հ. Ա. ՂԱՋԻԿԵԱՆ

ՍԱՐԳԻՍ Վ. ՇՆՈՐՀԱՆԻ

ՔՆՆԱԴԱՏՔ — ինչպէս որ գիտենք —
մինչեւ ցարդ աւելի հետամուտ եղան ընդու-
թեան ենթարկել նախնեաց պատմական
գրութեան, և զորեթէ դեռ ակնարկ մի չի
որոշեցաւ այն մեկնողական գրութեանց վե-
րայ, որոնք ընդարձակ տեղ մի կը գրուեն
հայկական գրականութեան մէջ, ըստ որում
գրեթէ ամէն գարուց մէջ անպակաս եղած են
այս գիտութեամբ զբաղողներ, որոց մէջ ոչ
այնքան աննշան ոք կ'երեւի Սարգիս Վ.
Շնորհալի, թէ՛ ըստ որում իրեւ մեկնիչ և
աստուածաբան, և թէ իրեւ հայկաբան, ու
բով և կ'աթմանայ անշուշտ ընդարձակ ու

սուսնասիրութեան մի. սակայն — զայս ուրիշ
պատեհ առթի մը թողլով — մեր նպատակն
է առ այժմ հարեւանցի ակնարկ մի տալ իւր
կենաց և իւր հոթն կաթողիկէ թղթոց մեկ-
նութեան նիւթոց բովանդակութեան և մաս-
նաւորապէս նորա. աղբերաց վերայ:

Սարգիս վ.է ազգատեհմբ, ծննդավայրն
և ի ծնողացն ընդունած նախնական դաս-
տիարակութիւնն բարձրովն անձնութիւն է մեզ.
նոյն իսկ իւր ծննդեան թուականը՝ որոշա-
կի չեն յայտնեւր մեզ իւր ժամանակակից և
հետագայ պատմիչը: Առաջին անգամ կը
հանդիպինք Սարգիս ի Կարմիր վանս³, իրեւ
աշակերտ Ստեփ. Բրտնական վ.է և աշա-
կերտակից երկուց հարազատացն Գրիգորիսի
և Ներսիսի Շնորհալոյ և իգնատիսի վ.է:
Որոշ չգիտցուի, թէ ճիշդն տարի մնացած
է Սարգիս ի Կարմիր վանս, և թէ երբ քա-
հանայ ձեռնադրուած. սակայն հաւանական
է, թէ Հինգ վեց տարւոյ շափ հոս կ'որոնա-
կան և ուսումնական դաստիարակութեան ներ-
քեւ կրթուելէն յետոյ, Բարեղ կաթողիկոսն՝
զԳրիգորիս 15—16 տարուան քահանայ ձեռ-
նադրած միջոց (1110—11) անտարակոյս մոռ-
ցած չէ նաեւ զՍարգիս և զիգնատիոս մաս-
նակցել այն սուրբ օծութեան, մանաւանդ որ
իրենց 16—20 ամեայ հասակն եւս կը ներք

1. Հաւանորէն զՍարգիս ծնած պէտք է հաւ-
մարինք 1090—8 տարիներու շրջանին մէջ. վասն
զի սա աշակերտակից էր Գրիգորիսի Պահլա-
ւուհոյ՝ որ ծնած է 1095ին, ըստ որում 18
տարեկան կաթողիկոս կը նստի 1113ին, և վանք
մտած տասնամեայ, հարեւ երեքամեայ իւր ներ-
սէս եղբորը հետ. որոց այս փոքրիկ հասակաւ
վանական լինելուն պատճառն այն է, որ իրենց
խնամակալն մեծ Վկայաւէր մեռնելով՝ նորա
յանձնարարութեամբ յաւընդէ Բարեղ զիւրեք
վանք զբաւ կրթուելու համար, որք և յետոյ
ընկերացան Սարգիս և իգնատիոսի հետ: Արդ,
չենք կրնար ըսել, թէ և Սարգիս և իգնատիոս
այդքան տհաս հասակի մէջ վանք մտած ըլ-
լան, այլ աւելի մեծ, որով զէթ Հինգ տարի մեծ
կը լինին քան զԳրիգորիոս: Եւ ահա այս հա-
շուով Սարգիս ծննդեան թուականը կրնանք դնել
1090—8 տարիներու շրջանաց մէջ:

2. Գեառնի մօտ, իշխանանիսան Գող Վաղին:

զայլ: իսկ, յամին 1125 հասանական է որ թողած լինի Սարգիս իւր վարժարանը. վասն զի ճիշդ այս թուականին՝ այսինքն է Գրիգորիւի կաթողիկոսութենէն 12 տարի Կրիշ՝ հայրապետական աթոռն Մովսէս զղեկին փոխադրուելով, նաեւ Գրիգորիս եւ Ներսէս Շնորհալին բողոքովին կը հեռանան ի Կար. միւր վանաց, որ ե ոչ սակաւ ժամանակէն կը կորսնցնէ իւր նշանակութիւնը:

Սարգիս իւր կեանքն այնքան տարի վա. նական կենաց անդորրութեան վարժեցնելէն յետոյ, այնուհետեւ շէր կարող մտնել աղմկա. լից աշխարհի մէջ. ուստի այն ինչ ելած ի Կարմիր վանաց՝ ղեկուելի կ'ուղեւորի ի վանս Գարաշիթու¹, որ է, կ'ըսէ՝ իւր վարուց համառոտովն Կարապետ վ. «Արք. Ուփտ ձգնաւորաց» պարոց հետ միանալով ոչ եւս կը հեռանայ այլ սրբալայրէն, վասն զի կը յաւելու² նոյն պատմին, թէ «Արք. բնա. կուծիւն իւր... անդ աւարտեաց զաստուա. ծային մատենանս ե ի նոյն տեղի կան սուրբ նշխարք ոսկերաց նորաս»։ Ուսկից միանգա. մայն կը տեսնուի, թէ Սարգիս հոս իւր կեանքը լոկ ճշմարտական վաստակոց մա. շած չէ, այլ նաեւ ուսումնական աշխատու. թեամբ, մանաւանդ թէ նոյն իսկ այս տեղւոյս մէջ կը հմտացնէ նա իւր ուսումնատենչ հան. ճարն տնընդատ ընթերցմամբ սուրբ Գրոց ե սուրբ Հարց, մինչեւ իսկ վկայել ապ իւր վարուց պատմչին, թէ «Սա զամենայն ժա. մանակս իւր՝ ետ զկեանս իւր ի խոկումն սուրբ Գրոց»³, ինչպէս ինքն իսկ կ'ըսէ, թէ «Յա. րածամ լընթերցուածս Գրոց սրբոց ղեպե.

րեալ նստիմ»։ Արդ, այսչափ ընթերցմունք ոչ միայն կը զարգացնեն Սարգիս մտքը, այլ ե շարժառիթ մը կը լինին նորա գրչին, որով ի գիր կ'արձանացնէ նա իւր մտաց մէջ ամբարածները, մեկնելով եօթն տաւ. բնական կաթողիկէ թղթերը, զոր կը վկայէ մեզ Կարապետ վ.⁴ Հետեւեալ զովասանա. կան խօսքերով. «Չեօթն թուլթս կաթողի. կեայց մեկնեալ է ե բացայայտեալ՝ շնորհաց սուրբ Հոգւոյն արժանացեալ, երիցս երանեալ ե քաղցրաբան քարոզչ եկեղեցւոյ, քաջ հոե. տոր ե անյաղթ փիլիսոփայն, վեհագոյն գիտ. նականն, ե մեծ վարդապետն Հայոց՝ տէր Սարգիս, լուսաւոր տեսութեամբ ե յորդ. առատ մեկնութեամբ, միանգամայն յայտնա. բանեալ գրեթէ զամենայն զօրութիւնս աս. տուածաշունչ Գրոց, հին ե նոր կտակարա. նաց, օրինաց ե մարգարէից, առաքելոյ ե աւետարանչաց, ուղղազաւան վարդապետաց ե ճշգրտաբան պատմողաց»։

Անաւարակոյս ծանօթ է ընթերցողաց Հե. ղինակիս այս մեկնութիւնն, որոյ զրութեան շարժառիթն երկուք եղած են՝ ըստ իւր իսկ վկայութեան. նախ, այսպիսի մեկնութեան մի պակասութիւնն թէ՛ Հայոց ե թէ օտար ազգաց զրականութեան մէջ. ահաւասիկ իւր խօսքերն. «Եթ ոք ի յոյժ ճննողացն պար. սաւեաց զերկս վաստակոց իմոց. զի եթէ զայլ ոք ունէի տարացոյց ի մերոցս կամ յօտարաց՝ հոգ մեկնութեան տարեալ զրոցս այսոցիկ, ոչ այնչափ յանդուգն էի եթէ զայ. լոց աշխատութիւն յիս առեալ թշնամանէի հոժեալ բանիւք իմովը»։ Երկրորդ, կ'երեւի թէ այլք իսկ բռնապատեր են զՍարգիս սոյն թղթոցս մեկնութիւնն ընելու. վասն զի տեղ

1. Կրիկիւի Սեաւ Լերանց վանքերէն մին է. հեռու է Կարմիր վանաց երեքօրեայ ճանա. պարհաւ. (Կարաւանի), զոր ե կը յիշատակէ Կիրակոս պատմիչ հետեւեալ խօսքերով. «Ոմն վարդապետ Սարգիս անուն աքանչիւի ի վանքն որ կոչի առերեքն Գարաշիթաւ, արար մեկ. նուծիւնս եօթանեցանց թղթոց կաթողիկէից, նախերգանօք ե յորդորակօք ե ընդարձակ ե առատ հաւելեց» (Ի Սատմ. էջ 64)։

2. Ի Եղբւն. մեկն. է. կաթ. թղթոց էջ 6։

3. Ի Եղբւն. մեկն. է. կաթ. թղթոց էջ 6։

4. Կարապետ վ. ի Յաւալար. էջ 6։

1. Ի Եղբւն. մեկն. Յովհ. թղթոյն էջ 620։

2. Մեկն. համառօտ կաթ. է. թղթոց ևեռա. գիր. էջ 849։

3. Այս խօսքերէն կ'երեւի, թէ Սարգիս ան. ծանօթ եղած պիտի ըլլան Աղեքսանդրացի ե. րեք Հարց Կղեմայ, Որոգիներայ ե Գիդիմօսի և ինչպէս նաեւ Իսիդորոս Երեւո. սոյն թղթոց վե. ռայ ըրած մեկնութիւնքն, որոց հասակոտորք ցարդ իսկ կը գտնուին ի հաւաքածոյս ազգային ե օտար մատենադարանաց։

մը¹ ինքն խոնարհութեամբ կը պտտմէ, թէ երբ « Բագրուս² տաժանելի աշխատութեամբ » աւարտեցի Յակովբայ թղթոյն մեկնութիւնը, յետոյ կը յաւելու, թէ « Ապա ի խղճէ մտացս Հարեալ և յանարժանութենէ անձինս³ կա մեցալ դատարեցաքանեղ զընթացս բանիս և սակաւ ինչ հանգիստ գտնալ, ի բռնագործելոյ այլոց և ի հարկեցոցսանող խոնից⁴ սկիզբն դարձեալ արարի » : Թերեւս զինքը բռնադատողներէն զլիաւոր մին եղած լինի իւր աւսուանսկից կաթողիկոսն Գրիգորիս Պաշտաւունի, ինչպէս որ բրած է իւր ուրիշ ժամանակակցաց⁵ :

Սարգիս ի Գարաշիթու վանս Հաստաւատեղէն ձրլափ տարի վերջը սկսած է գրել իւր այս մեկնութիւնը, զայն որոշակի չյայտնեմք մեզ. միայն Յովհաննոս Բ թղթոյն մեկնութեան մէջ — բոս բերելոյ նիւթոյն — կ'ըսէ, թէ « Այս այս Հարիւր և յիսուն և վեց տմ է, յորմէ Հեաէ Հազար ամն (Քրիստոսի) լցաւ⁶ : ոսկից կը Հետեւի թէ 1156 թն գրե թէ աւարտելու վրայ պէտք է լինի նա իւր այս երկասիրութիւնը : Գարաիկոյ չկայ, թէ երկասկան տարեաւած է նա իւր այս ընդարձակ գործն⁷ ի գլուխ Հանելու Հաւ :

1. Ի Յառաջ. մեկն. Յովհ. Ա թղթոյն, էջ 621 :
2. Ի զնախորհ. վ. Ղուկաս աւետարանին մեկնութիւնը : Աստուծոյ Երեց իւր ժամանակագրութիւնը, նոյնպէս և պարբ. Ներսէս Դ Նորհալի իւր քանի մը զրուածները, նոյն յանձնարարութեամբ գրած են :
3. Յորդորակ Բ, էջ 774 :

4. Յետոյ Սարգիս տեսնելով, թէ այսպիսի ընդարձակ մեկնութիւն մի ղոժաւարին է ամենուն կարգալ, ստիպուեցաւ տաւր տարի վերջը⁸ այսինքն է յամին 1166⁹ Համառօտել առաջինը, ինչպէս որ կը զրէ եւս, թէ ինքն եղած է « աշխատող գրեցս և յերկու բանի մեկնութեան նախադնեցին, և սակայն ի Համառօտել զպիտանացուն¹⁰ ընթերցող բաւամիտ Համարակցի և բաւաւանարաց և քրիստոսաւորաց » : և Հայ թուարկոյն յայնմ ամի յորժամ կատարեցի ըզհամառօտս¹¹ յերշտակ ինչ և իմոց և ի վարս ժառն մանկանց նորոյ թառազատի մօրս մերոյ վերին Երաւադեմի¹² փն էր ընդ վեց հարիւրի » : — Յիշատակարանին մէջ կը յիշեցնէ նաեւ իւր

մար, և այս յայտնի է ոչ թէ միայն իւր վերոյիշեալ խօսքերէն, այլ և իւր յիշատակարանաց մէջ ստեղծ ստեղծ կրկնած խօսքերէն, թէ « իմ ազալանք են առ ձեզ, եղբարք սիրելիք Աստուծոյ և սիրեցեալք է Քրիստոսն, և արտասուօք պապատանք, շառնել անտես գերկայն ժամանակաց աշխատութիւնս իմ յերկս վատասկոց իմոց », և այլն :

Արդ, այս մեկնութեան բովանդակութիւնը կը կազմեն ընդ ամենն 43 ընդարձակ ճառեր, յորոց 11-ն ընծայեր է նա Յակովբայ թղթոյն, 18-ը Պետրոսի կրկին թղթոյ, 4-ը Յովհաննոս երեակ թղթոյ, և ի վերջոյ երեակ ճառ ալ Յուդայի թղթոյն : Այս ճառերն իւրաքանչիւրն իրենց հետ կից ունին նաեւ մի մի երկար յորդորակներ. եօթն թղթոյ սկիզբն այլ առանձին առանձին նախերգանքներ կան. և հոսակ ապա դործոյս վերջն իւր չորս ընդարձակ թղթերէ բաղկացած ճառ մի այստե խորագրով. « Պատճառք եօթանեցունց թղթոցն կաթողիկեայց¹³ չորից օրոց առ օրեցունց¹⁴ : զորս գրեթէ մի առ մի կը յիշատակէ¹⁵ : նաեւ Կիրակոս զանձակեցին¹⁶ :

Այս մեկնութիւնս ուշի ուշով ընթերցողն անշուշտ պիտի ըսէ, թէ Սարգիս արդի պարս յառաջացեալ գիտութեամբ դարգացած մեկնիչ մ'ըլլայ : Եւ յերաւի, վասն զի ի հին Հարս առաւարթի են այնպիսի մեկնիչք, որ պարբ. Գորց իւրաքանչիւր տողերը գրեթէ բառ առ բառ մեկնեն, այլ սովորաբար ըստ իմաստից միայն. նմանապէս նոքա ճարտարուս

մեկնութիւնը¹⁷ այս Համառօտութիւնը կատարելու պահուն, ահաւատիկ իւր խօսքերն. « Աղաչեմ սիրով Հոգւոյն և մարմնի թախանձելով, մի անտես աւելի զերկայն ժամանակաց աշխատութիւնս իմ » : և Կարգ յիշեքդ ազալելով վասն իմ ժեղոյն Սարգիս¹⁸ զՏէր Ի յիշեակ լիջիք և զօրք յամենեցունց Արարչն Խ : Արդս մեր վերը գրած Սարգիս մեկնեան թուականին Համեմատ 71-6 տարեկան եղած կ'ըլլայ նա, որ է բաւական Հասունացեալ Հասակ մի, յորմէ ոչ շատ յետոյ թերեւս իւր մահկանացուն ալ կ'ըլլայ :

1. Ի Պատմութեան, տպ. Ի Վենետ. 1885. էջ 64 :

թեմամբ մի խոյս կու տան երբեմն սուրբ Գրոց խորթին մասերը մեկնելէն, և կամ եթէ առնոց բացատրութիւն մ'ալլ տան, զայդ առանց ապացուցական համադրի փաստերով՝ կ'ըսեն կ'անցնին. ընդ հակառակին Սարգիս վ. իւր կաթ. թղթոց մեկնութեան մէջ գրեթէ ամէն բառ կը մեկնէ, ամէն խնդիր կը քննէ, և տուած վճիռներն այլ կը ջանայ ապացուցանել փաստերով, նա՛ մանաւանդ երբեմն մէկ աղագուցական փաստով չշտտանալով, ուրիշ մ'ալլ կը յաւելու, և անշուշտ այս պատճառաւ իւր մեկնութիւնն այլ այնքան ստուաբացած է: Սորա մէջ աստուածաբանին կարող է գտնել, իւր ի դասաւանդի, միաստուածութեան Ի երրորդութեան, արարչութեան, մարդեղութեան, շնորհաց, խորհրդոց, հանգերձեալ կենաց, եկեղեցւոյ և սուրբ Գրոց վերաբերեալ զանազան խնդիրներ, զորս և բաւական սրամիտ դիտողութեամբ բացայայտոր է: Սակայն սոցա վրայ երկարորէն խօսելը մեր նպատակէն դուրս լինելով՝ զանց այժմ մեր հարեւանցի ակնարկին տալու այս երկասիրութեամբ գլխաւոր աղբերակ վերայ:

Արդի մասնաբաժնութեան գրեթէ ամէն դասադրոց մէջ կ'ըսուի, թէ Սարգիս ընդհանրապէս հետեւող եղած է Գրիգոր աստուածաբանի, Կիրիլի, Բարսիլի, Եփրեմի և Յուհաննու Ոսկեբերանի, և այլն: Այս կարծիքս որքան և յիշորեան ստույգ կրնայ լինել, սակայն Ինչ որ գիտենք, ցարկ փաստելով կամ՝ օրինակներով ապացուցուած չէ այս ենթադրուած հետեւողութեան ստուգութիւնն և թէ ինչ աստիճանի լինին և ահա աստիճանը ներկայ յօդուածիս կու գտնել ստուգելու զայդ բոլոր կարի:

Փառջայայտ է ամենուն, թէ յիշ գարու մասնաբաժնի Ե գարու թարգմանաց պէս չունեցան գիտութեանց երեւելի շահմարաններ, ինչպիսիք էին այն ժամանակին Եղեւսի, Կեսարիա, Աղեքսանդրիա, Ալեքս, Հոմիւ, Բիւզանդիոն, և այլն: Սակայն աղոյց տեղ իբրեւ գիտութեանց շտեմարաններ ծառայեցին իրենց այն վանքերն՝ որոց շատերը նաւորգեր, շատերն այլ նորոց կանգնեցն էին Ռուբիկանքն և Ե ինչպէս գիտենք, այս ժամանակիս մէջ արդէն իսկ սուրբ Գրոց և սուրբ

հարց բազմութիւ երկասիրութիւնք թարգմանութեան լինելով ի հայկական ոսկեղենի բարբառ թարգմանաց և հետագայ մատենագրաց ձեռք, դարուս մասնաբաժնիք այս նահատեւ զանոնք առնեմք պատաստաւ և նէին իրենց առկեւ և յիշեալ վանքերու մէջ աստնանացած կը թափանցէին այդ գրուածոց սչ միայն իմաստից խորը, այլ և երբեմն իրենց կը սեպհականէին զանոնք, շատաւ յաւել յմանիլ նաեւ իրենց հայկական լեզուին, որ Ե գարէն մինչեւ նոյն ժամանակ բաւական կորուստ էր իւր ոսկեղենի կապլը՝ յոյն, ասորի և արաբ լեզուաց ազդեցութեանց ներքեւ: Եւ այս իսկ է անշուշտ պատճառն, որով այս դարուս գիտութիւնք և հայկական լեզուն եւս այնպէս յանկարծական փայլ մի կը ստանան: Արդ, այսպիսի ազդեցութեան մի ներքեւ ընկած միջոց եթէ դարուս քաջ մատենագիրներէն ոմանք կրցան իրենց մտաց և համեմարոյն սեպհական փայլերն եւս ցոյց տալ, ընդհակառակն ոմանք ալ չլստահուցած իրենց կարողութեան վերայ, դարձած են գրեթէ հետեւակ զրիշներ, որոց կարգէն կը թուի մեզ նաեւ Սարգիս վ. իւր մեկնութեան աղբերաց ցուցածին համեմատ: Յիշուի, իւր մեկնութիւնն ուշի ուշով ընթերցողն պիտի տեսնէ, թէ նա կարծուածէն ալ աւելի կը հետեւի սուրբ հարց և մանաւանդ Ոսկեբերանի գրուածոց, զորս անընդհատ կ'սոր դայով ոչ թէ միայն նմաներ է անոր դարստասական ձեւերուն, նկարագիրներուն, օրինակներուն և հայկական լեզուի ոճերուն և դարձուածներուն, այլ նաեւ շատ նեղը մտած միջոց բառ աւ բառ օրինակած է անոր հատուածները. և մասնաւորապէս այս բանաբարութիւնս զգալի կ'երեւի ի Յորդաբիս, որոց գրեթէ ամենուն մէջ ընթերցողն կը նշմարէ ազդեցութիւն մի Ոսկեբերանի ոգւոյն թէ՛ բոլոր իմաստից և թէ բոլոր լեզուի: Մենք հարեւացի ակնարկ մ'իսկ տալով Սարգիս և Ոսկեբերանի մեկնութեանց վերայ, գտած ենք մի քանի ամբողջական Յորդաբիսներ և ուրիշ այլ և այլ մանր կտորուանք կամ տողեր, զորս Սարգիս բառ աւ բառ օրինակած է Ոսկեբերանէն՝ այս տեսակ օրինակութիւնները բաժն է նշմարելու նաեւ ուրիշ սուրբ հարց

գրուածներէն, թէպէտեւ առոնք առաջնոյն պէտ այնքան բառացի է ընդարձակ հատուածներ չեն և — թէ՛ Սարգսի հօթիմ եղած թղթոց և թէ՛ Ոսկերեքեանի Պաշտօնի թղթոց հայերէն մեկնութիւնն³ արդէն տպագրուած է ծանօթ ըլլալով ընթերցողաց, աւելորդ կը համարինք ամբողջ մեր գտած նմանութեանց կամ բառական օրինակութեանց համեմատական տախտակը գետեղել Բաշմալի սիւնակաց մէջ, այլ նոցա միջէն ամբողջական հատուած մը միայն հրատարակելով, կարծենք՝ թէ ընթերցողը կարող են նոյն իսկ այնու զաղափար մի առնուլ Սարգսի ինչ տատինան Ոսկերեքեանի հետեւած լինելուն. իսկ մնացելոց այլ էջերը միայն ցոյց տալէն վերջ, ուրիշ յօդուածով մ'այլ զէմ առ զէմ եւ քննելուց այն հատուածները, զորս ուրիշ տարբերակներէ քաղած է Սարգսի, որով և վարող է ընթերցողն իրողութիւնն իմանալ, և ըստ այնմ գնահատել Հեղինակին հանձարը:

Հ. ԵՓԵՍՄ ԱՐՐԱՀԱՄԵԱՆ

Շարայարներ

1. Եթէ համբերութեամբ կրկին ու կրկին կարդացուի Սարգսի այս մեկնութիւնը, նաեւ կարգադրուի հին ուրբա հարց այս տեսակ մեկնողական կամ խոստովածաբանական ներքոց վերաբերեալ գրուածները, զրեթէ տպահով ենք որ շատ նմանութիւնք և նոյն իսկ բառական բանաբազմութիւնք յերեւան պիտի գտնուին. վասն զի արդէն իսկ ընթերցողն ակն յայտնի էր տեսնել որ Սարգսի այս մեկնութիւնն առգուցուած գրութիւն մ'է, ըստ որում ընդհանրութեան մէջ չտեսնուելու մէջ նոյնութիւն մի անչ և լեզուի. մերթ կորովալիս է մերթ թաւիլի սե մի կը բանեցնէ. նոյն իսկ հայկական լեզուն ամէն տեղ մի է նոյնը լինելու, մասն կայ որ տեղեւորեան է, մաս ալ որ անհեղ զարգաց լեզուի նմանութիւնն ունի: Ընդհանրապէս իւր Յորդորակաց լեզուն աւելի ընտիր է և շատ կը նմանի Ոսկերեքեանի թարգմանիչ լեզուին, իսկ ճառերուն լեզուն աւելի թաւիլի է, թէպէտ եւ նոցա մէջ եւս կան ընտիր կարորներ:

2. Տպագր. ի Գ. պոլիս թուին Հայոց 1103.
Պ. Տա. ի Վանսիկ ի Վանս Ե. Գաղ. 1893:

Գ Ե Ր, Բ Ի Հ Մ Ա Ն Ի

ԵՒ ԱՍՈՐԱԿԱՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ

ՆՈՐ ԳԱՆՁԱՐՆ ԵՒ ԳԻՒՑՈՐ

Թ Ղ Թ Ա Կ Ց Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

ԱՍԿԷՑ երկու տարի յառաջ իմ բարեկամ Ուս. Իգնատիոս Գուրիյի՝ իւր առ իս գրած մէկ նամակովը կը ծանուցանէր, թէ Հալէպի ասորի արքեպիսկոպոսն գերպ. Բիշմանի գտած է Միքայէլ Ասորոյ Ժամանակ, կազդոտեան ասորական բնագիրը, և թէ շուտով պիտոր հրատարակէ զայն: Այսպիսի մի լուր ուրախալի է ի հարկէ պատմագրութեամբ պարագլոց համար առհասարակ. իսկ մեզ համար կրկին նշանակութիւն ունի, այնտեղ մանաւանդ, որ այլ ամենակարեւոր երկաւ սիրութիւնն մինչեւ ցարք հայերէն թարգմանութեամբ միայն պահուած էր, որ համառօտութիւն մ'է աւելի սկզբնագրին, քան թէ ամբողջական և հաւասարեմ թարգմանութիւն, և թէ նոյնն կարող է այժմ ներկայացնել մեր գրականութեան և պատմագրութեան նկատմամբ ամենամեծ նորութիւններ:

Այն ժամանակէն ի վեր ես կը փափագէի շուտով զաղափար մի առնուլ, նոյն իսկ գիւտիս հեղինակէն, ասորական բնագրի մասին, բայց Գուրիյի ինչ ներկայացուցած հասցէն անհիշ լինելով, յիշեալ արքեպիսկոպոսին գրած նամակ իսկ կորսուելով տպագրուի մնաց: Ներկայ ասորոյս Ապրիլին զործի համար Հռոմ՝ գանդուելով՝ գիպուածով լսեցի, թէ գերապայծառ Բիշմանի այժմ այստեղ եկած է և գրաւորական ամենակարեւոր գործով մի կը զբաղի: Տեղեկանալով որ Վերափոխման (Assomptioniste) կոչուած կարգի զաղափարն կրօնաւորաց վանքում իջեւանած է, փութացի այցելել նորին գերապայծառութեան, որ և սիրով ընդունեցաւ զիս, լսելով վերջնական Միքիթարեան լինելը: